

EDWARD W. SAID

Kaj zastopa intelektualec

So intelektualci zelo velika ali pa izjemno majhna in nadvse selektivna skupina ljudi? Glede tega se v temelju razhajata dva najbolj znana opisa intelektualca iz dvajsetega stoletja. Antonio Gramsci, italijanski marksist, aktivist, novinar in bleščeč politični filozof, ki ga je dal Mussolini zapreti med letoma 1926 in 1937, je v svojih *Jetniških zapiskih* napisal: »Človek bi torej lahko rekel: vsi ljudje so intelektualci, nimajo pa vsi družbene funkcije intelektualcev.«¹ Prav Gramscijeva kariera ilustrira vlogo, ki jo je pripisal intelektualcu: po izobrazbi jezikoslovec je organiziral italijansko delavsko gibanje, obenem pa je bil v svojih člankih eden najbolj razmišljujočih družbenih analitikov, čigar namen ni bil zgolj razviti delavsko gibanje, temveč še celotno kulturno formacijo, povezano z njim.

Tiste, ki v družbi res opravljajo funkcijo intelektualca, poskuša pokazati Gramsci, lahko razdelimo v dve skupini: v prvi so tradicionalni intelektualci, kot so na primer učitelji, duhovniki in državni uradniki, ki iz roda v rod delajo isto, v drugi pa organski intelektualci; te vidi neposredno povezane z razredi ali podjetji, ki uporabljajo intelektualce za organiziranje interesov, pridobivanje več moči in nadzora. Torej, pravi Gramsci o organskem intelektualcu, »kapitalistični podjetnik ustvari vzporedno s seboj še industrijskega tehnika, strokovnjaka za politično ekonomijo, organizatorje nove kulture, novega pravnega sistema in tako naprej«. Današnji izvedenec za oglaševanje ali odnose z javnostjo, ki si izmišlja tehnike, s katerimi si bosta njegov pralni prašek ali letalska družba priborila večji tržni delež, bi bil po Gramsciju organski intelektualec, nekdo, ki skuša v demokratični družbi pridobiti naklonjenost in odobravanje potencialnih kupcev, razporediti mnenja porabnikov ali volilcev. Gramsci je menil, da so organski intelektualci dejavno vpeti v družbo, da si torej nenehno prizadevajo spremeniti mnenje ljudi in razširiti trge; v nasprotju z učitelji in duhovniki, ki očitno ostajajo bolj ali manj na enem mestu in leto za letom opravljajo isto delo, so vedno v gibanju, v ustvarjanju.

Druga skrajnost pa je Julien Benda s slavljenjo definicijo intelektualcev kot peščice izjemno nadarjenih in moralno obdarjenih filozofov kraljev, ki sestavljajo zavest človeštva. Res je, da so bili nasledki Bendove razprave *La trahison*

¹ Antonio Gramsci: *The Prison Notebooks: Selections*, prev. Quintin Hoare in Geoffrey Nowell-Smith (London: Lawrence and Wishart, 1973).

des clerics – Izdajstvo intelektualcev – prej mučni napadi na intelektualce, ki se izneverijo stvari, za katero so poklicani, in sramotijo svoja načela, kot pa sistematična analiza intelektualnega življenja. Res pa je tudi, da Benda navede le skromno število imen in poglobitvini značilnosti tistih, ki jih je imel za prave intelektualce. Pogosto omenja Sokrata in Jezusa, pa tudi novejši zglede, kot so Spinoza, Voltaire in Ernest Renan. Resnični intelektualci sestavljajo razred literarnih izobražencev, to pa so res redka bitja, saj podpirajo večne standarde resnice in pravice, ki nikakor *niso* od tega sveta. Od tod Bendov religiozni izraz zanje – kleriki –, s katerim poudari njihovo drugačnost v statusu in nastopu glede na laike, te navadne človeške stvore, ki jih zanimajo materialne prednosti, osebno napredovanje, in če se le da, tesna povezava s posvetnimi oblastmi. Pravi intelektualci, pravi Benda, so »tisti, katerih dejavnost v bistvu ni usmerjena k praktičnim ciljem, vsi tisti, ki iščejo radost v umetnosti, znanosti ali metafizični spekulaciji, skratka v posedovanju nematerialnih koristi, in torej po svoje govorijo: 'Moje kraljestvo ni od tega sveta.'«.²

Vendar pa Bendovi zgledi čisto jasno kažejo, da ne zagovarja pojma mislecev, ki so popolnoma ločeni od preostalih in nezemeljski prebivajo v slonokoščenih stolpih ter se zagnano ukvarjajo s popolnoma zasebnimi, težko razumljivimi in morda celo okultnimi zadevami. Intelektualci so to v pravem pomenu besede prav tedaj, ko zaradi metafizične strasti in nepristranskih načel pravice in resnice žigosajo korupcijo, branijo šibke, kljubujejo slabi ali zatiralski oblasti. »Ali vas moram spomniti,« pravi, »kako sta Fenelon in Massilon javno obtožila nekatere vojne Ludvika XIV.? Kako je Voltaire obsodil uničenje Palatina? Kako je Renan javno ožigosal nasilna Napoleonova dejanja, Buckle nestrpnost Anglije do francoske revolucije, v naših časih pa Nietzsche nemško surovost do Francije?«³ Po Bendovem mnenju je dandanes težava z ljudmi v tem, da so dovolili svoji moralni avtoriteti nekaj, kar z daljnovidno frazo imenuje »organizacija kolektivnih strasti«, kot so sektaštvo, čustvovanje množic, nacionalizem in razredni interesi. Benda je pisal leta 1927, precej pred obdobjem množičnih občil, vendar je čutil, kako pomembno je za oblast, da ima za služabnike tiste intelektualce, ki jih ne pokličeš na oblast, temveč k utrjevanju te – da bruhajo propagando proti uradnim sovražnikom, leporečenje ali v večjem obsegu kar orwelščino, s tem pa lahko zabrišejo resnico o stvareh, ki se dogajajo v imenu inštitucionalne »primernosti« ali »narodove časti«.

Moč Bendove tožbe nad izdajstvom intelektualcev ne tiči v prefinjenosti njegovih argumentov kakor tudi ne v njegovem popolnoma nemogoče absolutističnem pogledu na intelektualčevo poslanstvo. Po Bendovi definiciji se od intelektualcev pričakuje, da bodo tvegali sežig na grmadi, izgnanstvo ali križanje. So simbolične osebnosti, ki jih zaznamuje nepopustljiva odmaknjenost

² Julien Benda: *The Treason of the Intellectuals*, prev. Richard Aldington (London: Norton, 1980), str. 43.

³ Prav tam, str. 52.

od praktičnih reči. Zato ne morejo biti kdo ve kako številni niti se ne morejo razviti rutinsko. To morajo biti radikalni posamezniki z močno osebnostjo, predvsem pa morajo tako rekoč nepretrgano nasprotovati statusu quo. Zaradi vsega tega je nujno, da so Bendovi intelektualci majhna, dobro vidna skupina moških – mednje nikoli ne prišteva žensk –, ki z višav grmijo na človeštvo in mu lučajo v obraz brezobzirne kletve. Benda nikoli ne namigne, kako to, da ti moški poznajo resnico, niti ne razpravlja o tem, da utegnejo biti njihovi zaslepljujoči vpogledi v večna načela komaj kaj več kot don Kihotove zasebne fantazije.

Vendar pa po mojem ni dvoma vsaj o tem, da podoba pravega intelektualca, kot si ga je na splošno zamislil Benda, ostaja privlačna in očarljiva. Mnogi od njegovih pozitivnih, pa tudi negativnih zgledov so prepričljivi: na primer Voltaireova javna obramba družine Calas ali pa popolno nasprotje tega – strašni nacionalizem francoskih piscev, kakršen je bil Maurice Barrés, ki mu Benda pripisuje, da je ovekovečeval »zoprni in zaničljivi romanticizem« v imenu francoske narodne časti.⁴ Julieta Bendo sta duhovno oblikovali Dreyfusova afera in prva svetovna vojna, dva stroga preskusa za intelektualce. Ti so se lahko odločili, da bodo pogumno spregovorili zoper dejanje protizidovske vojaške nepravilnosti in vnetega nacionalizma, ali pa kot ovce sledili čredi, ne da bi branili po krivici obsojenega judovskega častnika Alfreda Dreyfussa, in s ponavljanjem šovinističnih gesel spodbujali mrzlično bojaželjnost do vsega, kar ni bilo nemško. Po drugi svetovni vojni je Benda ponatisnil svojo knjigo. Tokrat ji je dodal vrsto napadov na intelektualce, ki so sodelovali z nacisti, pa tudi na tiste, ki so se nekritično navduševali nad komunisti.⁵ Toda globoko na dnu bojvite retorike, značilne za Bendovo v bistvu zelo konzervativno delo, najdemo figuro intelektualca kot osamljenega bitja, nekoga, ki je zmožen govoriti resnico, osornega, govorniškega, fantastično pogumnega in jeznega posameznika, za katerega nobena posvetna sila ni premočna in preveč pomembna, da bi je ne kritiziral in zmerjal.

Gramscijeva družbena analiza intelektualca kot osebe, ki opravlja določen sklop funkcij v družbi, je veliko bližja stvarnosti kot kar koli Bendovega, posebno ob koncu dvajsetega stoletja, ko podpira Gramscijevo vizijo toliko novih poklicev – ljudje, ki delajo na televiziji, akademski profesionalci, računalniški analitiki, pravniki na področju športa in množičnih občil, svetovalci za management, izvedenci za politiko, vladni svetovalci, avtorji specializiranih tržnih poročil ter seveda polje celotnega modernega množičnega žurnalizma.

Dandanes je vsakdo, kdor dela na katerem koli področju, povezanem bodisi z nastajanjem ali razširjanjem znanja, intelektualec v Gramscijevem smislu. V večini industrializiranih zahodnih družb se razmerje med tako imenovano industrijo znanja in tisto, ki se ukvarja z dejansko materialno proizvodnjo, strmo povečuje v korist prve. Ameriški sociolog Alvin Gouldner je že pred mnogimi leti rekel za intelektualce, da so nov razred in da so intelektualni direktorji zamenjali že veliko starih, ki so imeli denar in posest. Vendar je

⁴ Leta 1762 so protestantskega trgovca Jeana Calasa iz Toulousea obsodili, nato pa tudi usmrtili, ker je domnevno umoril svojega sina, ki se je pripravljal, da se spreobrne v katolika. Dokaz je bil neutemeljen, naglo sodbo pa je povzročilo splošno razširjeno prepričanje, da so protestanti fanatiki, ki kratko malo opravijo z vsakim izmed svojih, ki bi hotel prestopiti h katolikom. Voltaire je vodil uspešno javno kampanjo, s katero je znova povrnil ugled družini Calas (vendar danes vemo, da je tudi on priredil svoj dokaz). Maurice Barrés je bil znameniti nasprotnik Alfreda Dreyfussa. Kot profašist in protiintelektualen francoski romanopisec poznega devetnajstega in zgodnjega dvajsetega stoletja je zagovarjal pojem političnega nezavednega, po katerem celotne rase in narodi nosijo kolektivne ideje in težnje.

⁵ *La Trahison* je ponatisnil Bernard Grasset leta 1946.

Gouldner tudi dejal, da je del njihove prevlade tudi to, da se nič več ne obračajo na širšo javnost; postali so člani nečesa, kar je imenoval kultura kritičnega diskurza.⁶ Vsak intelektualec, urednik knjige in njen avtor, vojaški strateg in mednarodni odvetnik, govori in dela v jeziku, ki je postal specializiran in uporaben za druge člane istega področja, specializirane izvedence, ki nagovarjajo druge specializirane izvedence v *lingui franci*, po večini nerazumljivi za nestrokovnjake.

Podobno je francoski filozof Michel Foucault izjavil, da je tako imenovanemu univerzalnemu intelektualcu (verjetno je imel v mislih Jeana-Paula Sartra) prevzel mesto »specifični« intelektualec,⁷ nekdo, ki dela znotraj določene discipline, a je vseeno sposoben uporabljati svoje strokovno znanje. Tu je imel Foucault v mislih čisto določenega človeka, ameriškega fizika Roberta Oppenheimerja, ki je prestopil meje svojega specialističnega polja, ko je vodil dokončanje atomske bombe v Los Alamosu v letih 1942–1945 in kasneje postal neke vrste komisar za znanstvene zadeve v ZDA.

Bujni razcvet intelektualcev se je razširil celo na številna področja, na katerih so intelektualci – ki so verjetno sledili Gramscijevim pionirskim sugestijam v *Jetniških zapiskih*, kjer je kot jedro dogajanja v moderni družbi prvič videl intelektualce, ne pa družbene razrede – postali predmet preučevanja. Besedi »intelektualci« moramo le dodati besedico »in« ali pa samostalnik v drugem sklonu, pa se nam pred očmi pojavi knjižnica študij o intelektualcih, katere obseg je skoraj strašljiv in ki se izjemno natančno osredotoča na podrobnosti. Na voljo so tisoči različnih zgodovinskih in socioloških opisov, pa še nešteto poročil o intelektualcih in nacionalizmu, moči, tradiciji, revoluciji in tako naprej v nedogled. Vsak del sveta je ustvaril svoje intelektualce in o vsaki od teh formacij intelektualci razpravljajo ter se prerekajo z ognjevitostjo. V moderni zgodovini ni bilo nobene večje revolucije brez intelektualcev; po drugi strani pa se ni brez njih odvilo tudi nobeno kontrarevolucionarno gibanje. Bili so očetje in matere gibanj, pa seveda tudi njihovi sinovi in hčere, celo nečaki in nečakinje.

Obstaja nevarnost, da bi pojava ali podoba intelektualca izginila v množici podrobnosti in bi postal samo še en profesionalca ali figura v družbenem toku. Pri svojem dokazovanju izhajam iz stvarnosti poznega dvajsetega stoletja, ki jo je nakazal že Gramsci, vztrajam pa tudi na stališču, da je intelektualca posameznik z določeno javno vlogo v družbi, ki ga ni mogoče preprosto zvesti na profesionalca brez obraza, na sposobnega pripadnika nekega razreda, ki pač opravlja svoje delo. Mislim, da je zame osrednje dejstvo tole: intelektualca je posameznik, obdarjen s sposobnostjo, da predstavlja, uteleša, jasno izrazi

⁶ Alvin W. Gouldner: *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class* (New York: Seabury Press, 1979), str. 28–43.

⁷ Michel Foucault: *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, uredil Colin Gordon (Hemel Hempstead: Harvester Press, 1981).

sporočilo, pogled, držo, filozofijo ali mnenje, namenjeno javnosti in za javnost. Za to vlogo pa je značilna določena ostrina in je ni mogoče igrati brez občutka, da si nekdo, čigar naloga je javno postavljati vprašanja, ki spravljajo vprašane v zadrego, se postaviti nasproti pravovernosti in dogmi (namesto da bi ju proizvajal), biti nekdo, ki ga vlade ali podjetja ne morejo pridobiti kar tako in čigar *raison d'être* je predstavljati vse tiste ljudi in zadeve, ki se jih po navadi pozabi ali pomete pod preprogo. Intelektualec dela to na podlagi univerzalnih načel: da so vsa človeška bitja upravičena do tega, da pričakujejo spodobne standarde vedênja od svetovnih sil ali narodov, kar zadeva svobodo in pravico, in da je treba namerno ali nenamerno kršenje teh standardov izpričati ter se pogumno boriti z njim.

Naj to izrazim na osebni ravni. Kot intelektualec predstavljam svoje zadeve poslušalcem ali bralcem. Vendar tu ne gre samo za to, kako jih izrazim, temveč tudi za to, kaj predstavljam kot nekdo, ki poskuša doseči svobodo in pravico. O teh stvareh govorim ali pišem, ker po dolgem premišljevanju

verjamem vanje, o tem stališču pa skušam prepričati tudi druge. Gre torej za precej zapleteno mešanico zasebnega in javnega sveta, na eni strani moje osebne zgodovine, vrednot, pisanja in stališč, kot izhajajo iz mojih izkušenj, na drugi strani pa tega, kako vstopajo v družbeni svet, kjer ljudje razpravljajo in se odločajo o vojni, svobodi in pravici. Zasebni intelektualci ne obstajajo, kajti v trenutku, ko zapišeš besede in jih objaviš, vstopiš v svet javnosti. Ne obstajajo pa tudi samo javni intelektualci, nekdo, ki živi samo kot figura, glasnik ali simbol določenega ideala, gibanja ali stališča. Vedno sta tu osebna infleksija in zasebna občutljivost, ki dajeta pomen tistemu, kar govoriš ali pišeš. Prav gotovo je zadnji cilj intelektualca ta, da bi se njegovi poslušalci dobro počutili; njegov smisel je v tem, da jih spravlja v zadrego, da jim nasprotuje, da je celo neprijeten.

Navsezadnje je torej bistven intelektualci kot predstavnik – nekdo, ki vidno zastopa določeno stališče in ga jasno izraža kljub najrazličnejšim oviram. Trdim, da so intelektualci posamezniki, poklicani k umetnosti zastopanja, pa naj bo to govorjenje, pisanje, poučevanje ali pojavljanje na televiziji. In ta poklic je pomemben toliko, kolikor je javno prepoznaven, in obsega tako zavezanost kot tveganje, drznost in ranljivost. Kadar berem Jeana-Paula Sartra ali Bertranda Russlla, naredi name bolj kot njuni argumenti vtis njun posebni glas in navzočnost, ker izražata tisto, v kar verjameta. Ne moreš ju zamenjati za anonimnega funkcionarja ali previdnega birokrata.

V poplavi študij o intelektualcih je vse preveč definicij te zvrsti, premalo pa je opisana njihova podoba, njihov podpis, njihovo dejansko poseganje in nastop – kajti zbir vsega tega sestavlja meso in kri vsakega pravega intelektualca. Isaiah Berlin je o ruskih pisateljih devetnajstega stoletja dejal, da so se njihovi bralci, delno pod vplivom nemške romantike, »zavedali, da so na javnem odru, da so priče dogajanja.«⁸ Nekaj te kvalitete se še vedno drži javne vloge sodobnega intelektualca, kot jo vidim jaz. Zaradi tega se ob spominu na Sartra domislamo njegovih osebnih posebnosti, njegovega skrajnega navora, tveganja, volje, ko je govoril o kolonializmu, o zavezanosti ali o družbenem konfliktu, kar je njegove nasprotnike spravilo v bes, prijatelje navdušilo, njega pa z današnjega stališča morda celo spravilo v zadrego. Ko beremo o njegovem razmerju s Simone de Beauvoir, o sporu s Camusem in o znameniti povezavi z Jeanom Genetom, ga umestimo (izraz je Sartrov) v njegove okoliščine; v njih in delno tudi zaradi njih je bil Sartre Sartre, isti človek, ki je tudi nasprotoval Franciji v Alžiriji in Vietnamu. Daleč od tega, da bi ga zaradi tega diskvalificirali ali razvrednotili kot intelektualca: ti zapleti dajejo njegovim besedam teksturo in napetost, izpostavijo ga kot zmotljivo človeško bitje, ne pa kot pustega moralističnega pridigarja.

V sodobnem javnem življenju lahko najlaže vidimo in razumemo, kaj predstavljajo intelektualci – ne le kako podtalno ali veliko družbeno gibanje,

⁸ Isaiah Berlin: *Russian Thinkers*, uredila Henry Hardy in Aileen Kelly (London: Penguin, 1980).

temveč čisto poseben, celo jedek življenjski slog in nastop v družbi, ki je edinstveno njihov – v romanu ali drami, ne pa v poslu ali snovi za sociološko monografijo. In najbolje je poiskati prve opise te vloge v nekaterih nenavadnih romanih iz devetnajstega in zgodnjega dvajsetega stoletja: v *Očetih in sinovih* Turgenjeva, v Flaubertevi *Vzgoji srca* in v Joyceovem *Umetnikovem mladostnem portretu*. V vseh treh na predstavitev družbene stvarnosti močno vpliva in jo celo odločno spremeni nenaden nastop novega igralca, modernega mladega intelektualca.

Turgenjev opisuje provincialno Rusijo iz šestdesetih let devetnajstega stoletja kot idilično in mirno: premožni mladeniči dedujejo življenjske navade po starših, se poročijo in imajo otroke, življenje pa bolj ali manj teče naprej. Takšno je stanje, dokler ne plane v njihovo življenje Bazarov, anarhična, a izredno zgoščena pojava. Prvo, kar opazimo pri njem, je, da je presekal vezi s svojimi starši in se ne zdi toliko sin kot oseba, ki se je zgradila sama, ki izziva vse rutinsko, preskuša povprečnost in klišeje ter vsiljuje nove znanstvene in nečustvene vrednote, ki se zdijo razumske in napredne. Turgenjev je izjavil, da ni hotel pomakati Bazarova v sirup; hotel je, da je »grob, brezsrčen, neusmiljeno suh in osoren«. Bazarov se norčuje iz družine Kirsanov; ko oče srednjih let igra Schuberta, se mu Bazarov na glas posmehuje. Uvaja ideje nemške materialistične znanosti: narava zanj ni svetišče, temveč delavnica. Ko se zaljubi v Ano Sergejevno, jo privlači, toda ona se ga tudi boji: njegova nebrzdana, pogosto anarhična intelektualna energija ji pomeni kaos. Nekoč pravi, da je biti z njim tako, kot bi nihala na robu brezna.

Lepota in patos romana sta v tem, da Turgenjev nakazuje in portretira neujemanje med Rusijo, ki ji vladajo družine, trajna ljubezen in sinovska čustva, stari, naravni pristop k stvarjem, in med nihilistično razdiralno silo Bazarova; zdi se, da se o njegovi zgodovini, drugačni od vseh preostalih v romanu, sploh ne da pripovedovati. Pojavi se, izziva in prav tako nenadoma tudi umre, potem ko se je okužil od starega kmeta, katerega je bil zdravil. Od Bazarova nam ostane v spominu njegov raziskujoči in globoko uporniški razum. Čeprav je Turgenjev izjavil, da je to njegov najsimpatičnejši junak, je celo njega begala in nekoliko zadrževala brezobzirna intelektualna sila Bazarova, pa tudi prav osupljivo burni odzivi bralcev. Nekateri so menili, da je Bazarov napad na mladino; drugi so ga hvalili kot resničnega junaka; tretji so ga imeli za nevarnega. Kar koli že čutimo o njem kot o osebi, ga *Očetje in sinovi* ne morejo umestiti v svojo pripoved; medtem ko njegovi prijatelji, družina Kirsanov, in celo njegovi stari, ganljivi starši živijo naprej, Bazarova njegova odločnost in kljubovanje intelektualca dvigneta iznad zgodbe, v katero ne sodi in v kateri nekako ni primeren za udomačevanje.

To se še izraziteje pokaže pri Joyceovem mladem Stephenu Dedalusu, čigar celotno zgodnje obdobje v njegovi karieri je gugalnica med laskanjem inštitucijam, kot so Cerkev, učiteljski poklic in irski nacionalizem, ter med njegovo počasi nastajajočo, trmasto osebnostjo intelektualca, katere moto je luciferski

non serviam. Seamus Deane je zapisal odlično opazko o *Umetnikovem mladostnem portretu*: pravi, da je to »prvi roman v angleščini, v katerem je v polnosti prikazana strast do razmišljanja«. ⁹ Niti junaki Dickensa, Thackerayja, Austenove, Hardyja in celo George Eliot niso mladi moški ali ženske, ki bi jih zanimalo predvsem intelektualno življenje družbe, za mladega Dedalusa pa »je mišljenje način doživljanja sveta«. Deane ima povsem prav, ko govori, da je doživel intelektualni poklic pred Dedalusom samo »groteskna utelešenja« v angleški literaturi. Toda delno tudi zato, ker je mlad podeželan, proizvod kolonialnega okolja, mora Stephen razviti uporniško intelektualno zavest, preden lahko postane umetnik.

Ob koncu romana je prav tako kritičen in odmaknjen od družine in Fenijcev kot do vsake ideološke sheme, ki bi lahko okrnila njegovo individualnost in njegovo pogosto zelo neprijetno osebnost. Prav tako kot Turgenjev tudi Joyce ostro odredi neskladnost med mladim intelektualcem in logičnim tokom človeškega življenja. Tisto, kar se začne kot konvencionalna zgodba o mladeniču, ki odrasča v družini ter se preseli v šolo in na univerzo, se razgradi na zaporedje eliptičnih zapiskov iz Stephenovega zvezka. Intelektualec se noče prilagoditi družinskemu življenju ali enolični rutini vsakdanjika. V najbolj znanem govoru v romanu Stephen izrazi tisto, ker je v bistvu intelektualčevo prepričanje o svobodi, čeprav Joyce prav z melodramatičnim pretiravanjem v Dedalusovi izjavi omili mladeničevo pompoznost: »Povedal vam bom, kaj bom delal in česa ne bom delal. Ne bom več služil tistemu, v kar ne verjamem, pa naj se imenuje moj dom, moja domovina ali moja cerkev; poskušal pa se bom izraziti v eni od oblik življenja ali umetnosti tako svobodno in tako popolnoma, kot se bom le lahko; in za obrambo bom uporabljal samo tista orožja, ki si jih sam dovolim uporabljati – molk, izgnanstvo in zvijačo.«

Toda niti v *Uliksesu* ne vidimo Stephena kot kaj več od trmoglavega in nasprotujočega mladeniča. V njegovem kredo zbuja največ pozornosti njegova izjava o intelektualni svobodi, saj biti prepirljivec in brezkompromisno skvariti razpoloženje v vsaki družbi še ne more biti zadosten cilj. Smoter intelektualčeve dejavnosti je pospeševati človeško svobodo in znanje. To je, mislim, še vedno res, kljub pogosto ponavljani tožbi, da »velike pripovedi o osamosvajanju in razsvetljenosti« – kot takšne junaške ambicije, povezane s prejšnjo »moderno« epoho, imenuje francoski filozof Lyotard – v obdobju postmodernizma menda nimajo nobene veljave več. V skladu s tem stališčem so velike pripovedi nadomestile krajevne situacije in besedne igre; postmodernistični intelektualci zdaj cenijo tekmovalnost, ne več univerzalnih vrednot, kot sta resnica in svoboda. Vedno sem menil, da Lyotard in njegovi sledilci priznavajo svojo lenobo in nesposobnost, morda celo brezbriznost, namesto da bi pravilno ocenili resnično široko paleto priložnosti, ki so ostale intelektualcem kljub

⁹ Seamus Deane: *Celtic Revivals: Essays in Modern Irish Literature 1880–1980* (London: Faber & Faber, 1985), str. 75–76.

postmodernizmu. Kajti v resnici vlade še vedno javno zatirajo ljudi, pravica se še vedno resno zlorablja, glas intelektualcev je še vedno mogoče uspešno utišati z močjo privzema in vključitve, in mnogi se še vedno oddaljijo od tistega, za kar so poklicani.

V Vzgoji srca je Flaubert izrazil več razočaranja nad intelektualci kot kdor koli in jih je zato tudi najbolj neusmiljeno kritiziral. Njegov roman, postavljen v leta pariškega prevrata od 1848 do 1851, ki jih je znani britanski zgodovinar Lewis Namier opisal kot revolucijo intelektualcev, je široka panorama boemskega in političnega življenja v »prestolnici devetnajstega stoletja«. V njegovem središču stojita dva mlada podeželana, Frédéric Moreau in Charles Deslauriers. Njuni lahkoživi podvigi izražajo Flaubertev bes nad njuno nesposobnostjo, da bi ohranila stalno smer kot intelektualca. Veliko Flaubertevega prezira do njiju izvira iz njegovih najbrž pretiranih pričakovanj, kaj naj bi dosegla. Posledica je nadvse bleščec opis brezciljno tavajočega intelektualca. Mladenica začeta kot potencialna pravnikinja, učenjaka, zgodovinarja, esejista, filozofa in družbena teoretika, njun cilj pa je družbena blaginja. Moreau konča »s pojemajočimi intelektualnimi ambicijami. Leta so minila in sprijaznil se je z nedelavnostjo uma in lenobo srca.« Deslauriers postane »upravnik kolonije v Alžiriji, pašev tajnik, urednik časopisa in oglaševalski agent; ... prav v tem času je bil zaposlen kot pravni zastopnik neke industrijske družbe«.

Porazi leta 1848 so za Flauberta porazi njegove generacije. Moreaujeva in Deslauriersova usoda sta preroško naslikani kot posledica njune pomanjkljivo osredotočene volje, pa tudi davka, ki ga pobira moderna družba s svojimi neštetiimi motečimi in odvrtačajočimi elementi, z vrtincem užitek, predvsem pa z odkritjem novinarstva, oglaševanja, hitre slave in prostora nenehnega kroženja, v katerem je moč trgovati s katero koli idejo, preobraziti vse vrednote, v katerem so vsi poklici zvedeni na lahek zaslužek in hiter uspeh. Osrednji prizori v romanu so torej simbolično organizirani okoli konjskih dirk, plesov v kavarnah in bordelih, izgredov, procesij, parad in javnih zborovanj; Moreau poskuša ob vseh teh priložnostih zmeraj znova najti ljubezen in intelektualno izpolnitev, a ga zmeraj kaj odvrne od tega.

Bazarov, Dedalus in Moreau so seveda skrajnosti, ki pa vendarle služijo svojemu namenu, ki ga znajo panoramski realistični romani devetnajstega stoletja enkratno doseči: kažejo nam intelektualce na delu, oblegane s številnimi težavami in skušnjavami, ki bodisi sledijo svojemu klicu ali pa ga izdajo. Ta klic pa ni določena naloga, ki se je naučiš iz priložnosti in jo opraviš enkrat za vselej, temveč konkretna izkušnja, ki jo moderno življenje nenehno ogroža. To, kar intelektualec zastopa, njegovo sporočanje kake stvari ali ideje družbi, ni namenjeno temu, da bi krepilo njegov ego ali slavilo njegov položaj. Tudi ni na prvem mestu mišljeno kot služenje mogočni birokraciji in veliko-dušnim delodajalcem. Intelektualno zastopanje je dejavnost sama po sebi, odvisna od zavesti, ki je skeptična, angažirana, nepretregano zavezana racionalnemu preiskovanju in moralni presoji; to pa je tisto, kar pozamezniku

zagotavlja javno vlogo in nasprotovanja drugih. Dve bistveni potezi intelektualnega dejanja sta znanje, kako dobro uporabljati jezik, in védenje, kako poseči vanj.

Kaj pa intelektualec predstavlja danes? Mislim, da je dal enega najboljših in najpoštenejših odgovorov na to vprašanje ameriški sociolog C. Wright Mills, goreče neodvisen intelektualec s strastno družbeno vizijo in s spoštovanja vredno sposobnostjo, da je sporočal svoje ideje v neposrednem in nepremagljivem jeziku. Leta 1944 je zapisal, da se neodvisni intelektualci soočajo bodisi z nekakšnim obupanem občutkom nemoči ob svoji obrobnosti ali pa z možnostjo, da se pridružijo inštitucijam, korporacijam ali vladnim ustanovam kot člani razmeroma majhne skupine pripadnikov, ki sami in neodgovorno sprejemajo pomembne odločitve. Tudi postati »najat« agent reklamne industrije ni nikakršna rešitev, saj bi bilo potem nemogoče, da bi dosegli takšen odnos s svojim poslušalstvom kot Tom Paine s svojim (Thomas Paine, 1737–1809, ameriški rodoljub, pisatelj in filozof, ki se je boril v vojni za neodvisnost, op. prev.). Skratka: »sredstvo uspešnega sporazumevanja«, ki je intelektualčeva valuta, se razlasti, pred neodvisnim mislecem pa ostaja poglavitna naloga. Mills jo opisuje takole:

Neodvisni umetnik in intelektualec sta med redkimi preostalimi osebnostmi, opremljenimi za upor in spopad s stereotipnostjo in njeno posledico – smrtjo resnično živih stvari. Za svežo zaznavo je zdaj potrebna sposobnost, da nepretrgano snemamo maske stereotipom vizije in intelekta, s katerimi nas zasipajo moderne komunikacije [tj. moderni sistemi zastopanja], in jih razbijamo. Ta svetova množične umetnosti in množične misli sta vse bolj povezana s političnimi zahtevami. Prav zato morata biti intelektualna solidarnost in prizadevanje osredotočena v politiki. Če se mislec ne identificira z vrednoto resnice in političnega boja, ne more biti z odgovornostjo kos celoti življenjske izkušnje.¹⁰

Ta odlomek si zasluži, da ga beremo znova in znova, tako je nabit s pomembnimi kažipoti in poudarki. Politika je povsod; ne moremo ji uiti v svet čiste umetnosti in misli, ali če hočete, v svet nepristranske objektivnosti ali trascendentalne teorije. Intelektualci spadajo v svoj čas, so sredi črede, ki jo žene množična politika zastopanja, utelešena v informacijski ali medijski industriji. Tem so se sposobni upreti samo z oporekanjem podobam, uradnim zgodbam, upravičevanju moči, ki jo poganjajo vse močnejši mediji – pa ne samo mediji, temveč celotni miselni tokovi, ki ohranjajo status quo, ki držijo stvari znotraj sprejemljive in potrjene perspektive aktualnosti. To pa delajo tako, da skrbijo za snemanje mask, kot to imenuje Mills, ali za alternativne različice, v katerih skuša intelektualec po svojih najboljših močeh povedati resnico.

To je vse prej kot lahka naloga. Intelektualec vedno stoji na meji med osamljenostjo in pripadnostjo. Kako težko je bilo med zalivsko vojno proti Iraku spomniti ameriške državljane, da ZDA niso bile nepristranska ali nedolžna sila

¹⁰ C. Wright Mills: *Power, Politics, and people: The Collected Essays of C. Wright Mills*, uredil Irving Louis Horowitz (New York: Ballantine, 1963), str. 299.

(politiki so poskrbeli, da sta se napada na Vietnam in Panamo prikladno pozabila) in da jih za svetovnega policaja ni pooblastil nihče drug, temveč so se same. Prepričan pa sem, da je bila v tem času naloga intelektualcev, da so izkopali pozabljeno, da so napravili povezave, ki jih je oblast zanimala, da so navedli alternativne možnosti za akcijo, s katerimi bi se bilo mogoče izogniti vojni in njenemu spremljajočemu cilju – uničevanju ljudi.

Osrednja poanta C. Wrighta Milla je opozicija med množico in posameznikom. Obstaja naravno neskladje med močjo velikih organizacij, od vlad do korporacij, in sorazmerno šibkostjo ne le posameznikov, temveč ljudi, ki naj bi imeli nižji položaj, manjšin, majhnih ljudstev in držav, podrejenih ali bolj maloštevilnih kultur in ras. Po mojem ni nikakršnega dvoma, da spada intelektualec na isto stran kot šibki brez zastopnikov. Robin Hood, bodo verjetno rekli nekateri. Pa vendar to ni tako preprosta vloga, zato je ne moremo kar tako odpraviti kot romantični idealizem. Intelektualec v mojem pomenu besede v bistvu niti ne pomirja niti ne ustvarja soglasja, temveč je vse njegovo bitje pripeto na kritični um, um, ki noče sprejemati lahkih formul, izdelanih klišejev, hinavskih, tako zelo ustrežljivih zatrjevanj, kaj imajo mogočniki povedati in kaj delajo. To nesprijemanje pa ni samo pasivno; intelektualec je pripravljen, da ga javno izreče.

To se ne nanaša vedno na kritiko vladne politike, temveč prej na poklic intelektualca, ki ohranja stanje nenehne budnosti, nenehne pripravljenosti, da ne bo dovolil polresnicam ali sprejetim zamislim, da bi ga vodile po svoje. Za to so potrebni stanoviten realizem, skoraj atletska umska energija in zapleteno prizadevanje, da uravnovešaš probleme svoje individualnosti z zahtevami objavljanja in javnega nastopanja. Torej je to večno trajajoč napor, katerega bistvo je, da se nikoli ne konča in je nujno nepopoln. Toda pozitivne in zapleti, ki jih prinaša, so vsaj zame toliko bogatejše, pa čeprav zaradi njih nisem kdo ve kako priljubljen.

Prevedla Jana Cedilnik